

MAKTEL-İ HÜSEYİN

(مقتل حسين)

Hız. Hüseyin ve yakınlarının
Kerbela'da öldürülmesini anlatan
eserlerin genel adı.

Hız. Hüseyin'in 61 (680) yılında Kerbelâ'da şehid edilmesi İslâm tarihinin trajik olaylarından biridir. Onun ve yakınlarının Emevî ordusu tarafından çölde on gün susuz bırakılarak katledilmesi müslümanlar üzerinde derin etki bırakmış, zamanla oluşan yas atmosferinin tesiri mersiyelele yansımış, ardından halk arasında yeni inançların ve efsanelerin doğmasıyla bu konuda pek çok eser kaleme alınmıştır. Kerbelâ olayı önceleri tarih, ahbâr, ensâb gibi kitaplarda bir bölüm halinde yer alırken daha sonra "maktel-i Hüseyin" adı verilen müstakil kitaplar yazılmaya başlanmıştır.

Bu konuda ilk eser *Mahtelü'l-Hüseyn* adıyla Câbir el-Cu'fî (ö. 128/746) tarafından kaleme alınmışsa da (Sezgin, *GAS*, I, 307; U. Sezgin, s. 85, 107, 133) günümüze ulaşan ilk metin Ebû Mihnef'in (ö. 157/774) *Mahtelü'l-Hüseyn*'idir (Sezgin, *GAS*, I, 308-309; U. Sezgin, s. 42, 46, 116-123 vd.). Yazılı ve sözlü rivayetlerden faydalanılarak meydana getirilen bu eser, daha sonra yazılan maktellerin önemli kısmı için hem muhteva hem kompozisyon bakımından kaynak teşkil etmiştir. Abbâsîler devrinde Hişâm b. Muhammed el-Kelbî (U. Sezgin, s. 43, 52), Vâkıdî (Sezgin, *GAS*, I, 297; U. Sezgin, s. 107), Nasr b. Müzâhim (U. Sezgin, s. 61, 107), Hüseyin b. Yahyâ el-Kummî, Muhammed b. Zekeriyâ b. Dînâr el-Gallâbî (a.g.e., s. 107) gibi müellifler, Ebû Mihnef'in muharremin ilk on gününde okunmak üzere on bölüm halinde kaleme aldığı kitabının kompozisyonunu ve üslûbunu taklit ederek, rivayetlerini aktararak zaman zaman yeni eklemeler yaparak maktel-i Hüseyin başlıklı eserler yazmışlardır. Aynı konu Medâinî, İbrâhim b. Muhammed es-Sekafi ve Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin maktel koleksiyonlarında da yer almıştır (bk. MAKTEL).

Şii Büveyhîler devrinde muharrem ayının resmî mâtem kabul edilmesiyle maktellere verilen önem de artmış (Storey, *I*, s. 211-235), maktel yazarları eserlerini bilgi aktarmaktan çok mâtem toplantılarında halkı coşturmak amacıyla kaleme almaya başlamışlardır. Hız. Hüseyin'in ümmetin günahlarının affı için şehid olduğu, onun şehâdetine ağılayanların cen-

nette Ehl-i beyt ile beraber olacağı inancının hâkim olduğu maktellerde belâ, mâtem, sevap, saadet duyguları bir arada işlenmiştir. Maktelini Meşhed'i ziyaret edenlerin yanında bulundurmaları için yazdığını söyleyen İbn Tâvûs, *Kitâbü'l-Melhûf* (Lehûf) 'alâ (fî) *katli't-tufûf*'ta (Tahran 1317; Sayda 1329) Kerbelâ Vak'ası'nı bir fâcia olarak değil Şiîler'in imanlarını zinde tutmak için ilâhî bir lutuf diye yorumladı. Bu inancı taşıyan İranlı yazarlar ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin kitabını örnek alan sanatkarlar eserlerine "ravzatü's-şühedâ, hadikatü's-suadâ, saâdetnâme, şühedânâme, dâstân-ı gam, mecâlisü'l-ahzân" (a.g.e., *I*/1, s. 212, 213, 222, 223, 230) gibi isimler verdiler.

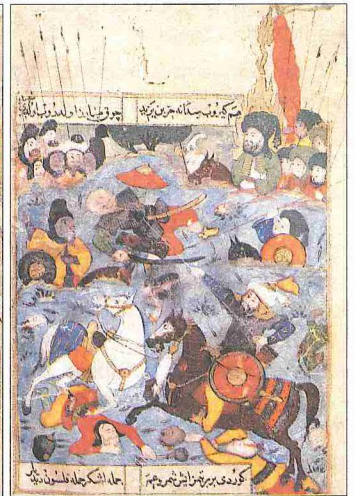
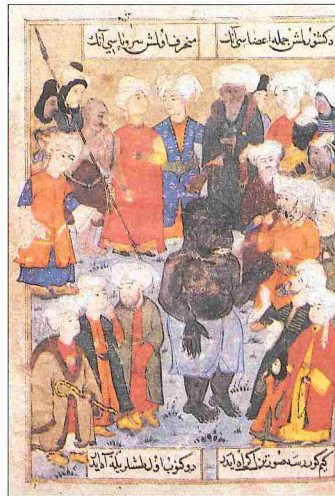
İlk olarak Araplar tarafından işlenen Kerbelâ Vak'ası, zamanla başta Şii İranlılar olmak üzere diğer müslüman milletlerin edipleri arasında da popüler hale gelmiş, IV. (X.) yüzyıldan itibaren Arap tarihçilerinden ziyade Arapça yazan edipler tarafından ele alınmaya başlanmıştır. XV. yüzyıl sonu ile XVI. yüzyıl başlarında Şia inancını benimseyen veya Ehl-i beyt'e sevgiyle bağlı olan hükümdarlar devrinde edebî değeri yüksek makteller yazılmıştır. İlk önemli Farsça makteli, Hüseyin Baykara döneminde tefsir ve hadis âlimi Hüseyin Vâiz-i Kâşifi 908'de (1502) Herat'ta kaleme almıştır. On bab ve bir hâtime üzere düzenlenen *Ravzatü's-şühedâ* adlı bu eserin kompozisyonu ve üslûbu kısa zamanda İslâm âleminde tanınmış, Şiîliği resmî mezhep kabul eden Safavîler döneminde bilhassa İran'da "ravza" denilen mâtem toplantılarında ravzahanlar tarafından ezbere okunmuş ve tâziye meclislerine model olmuştur (And, s. 35). Pek çok tercüme ve şerhi yapılan eser (Storey, *I*/1, s. 212-213; Münzevî, *VI*,

4473-4476) 1285'te (1868) Bombay'daki ilk baskısından sonra Lahor, Leknev, Caunpûr ve Tahran'da neşredilmiştir.

Uzun zaman *Ravzatü's-şühedâ*'nın gölgesinde kalan Fars maktel edebiyatı özellikle Kaçarlar döneminde canlanmış ve bu devirde *Belâ vü İbtîlâ* (Münzevî, *VI*, 4419), *Envâr-ı Hüseyinî* (a.g.e., *VI*, 4414), *Mâtemgede* (Tahran 1280; Bombay 1303), *Dâstân-ı Gam* (Madras 1258), *Esrârü's-şehâde* (Tahran 1284), *Hikmet-i Şehâdet* (Tahran 1283) gibi çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Siyasî sebepler yüzünden Pehlevîler döneminde âdeta terkedilen makteller az sayıda da olsa günümüzde yazılmaya devam edilmektedir.

Türk edebiyatında en eski maktel Kastamonulu Şâzî'nin *Dâstân-ı Maktel-i Hüseyin*'idir. 763'te (1361-62) tamamlanan ve mesnevî nazım şekliyle kaleme alınan bu eser üzerinde (Üsküdar Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 528) Nurcan Özel Güder bir doktora tezi hazırlamıştır (bk. bibl.). Emîr Sultan'ın müridlerinden olan Yahya'nın (b. Bahşî) *Maktel-i Hüseyin*'i 905'te (1499) tamamlanmıştır (DTCF Ktp., Muzafer Ozak, nr. 1). Şâfi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i (DTCF Ktp., nr. 248), Nûreddin Efendi'nin 940 (1533-34) yılında yazdığı, *Vak'a-i Kerbelâ* adıyla 1285'ten (1868) itibaren dört defa basılan *Maktel-i Hüseyin*'i Ebû Mihnef'e dayanan, on bölüm halinde düzenlenen eserlerdir. *Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl* adıyla Lâmiî Çelebi'nin kaleme aldığı eserin diğerlerinden farkı tarihî gerçeklere daha yakın bir içeriğe sahip olmasıdır. Müellifi ve dönemi bilinmeyen *Maktel-i Âl-i Hüseyin* ile (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4724) bir diğer *Maktel-i Hüseyin* (is-

Lâmiî
Celebî'nin
*Kitâb-ı
Maktel-i
Âl-i Resûl*
adlı eserinden
minyatürlü
iki sayfa
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi Ktp.,
nr. 253,
vr. 40^a-40^b)

tinsahı: 1027/1618'den önce, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1285/2) ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan metinler (Hacı Mahmud Efendi, nr. 4394) manzum olup kütüphanelerde isimleri bilinmeyen mensur makteller de vardır (İÜ Ed. Fak., Seminer Ktp., nr. 3346, 4030).

XVI. yüzyıla ait Türkçe maktellerin önemli kısmı Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Ravzatü's-şühedâ'* adlı eserinin doğrudan veya ilâvelerle tercümesidir. Bu eser Câmî-i Rûmî'nin *Saâdetnâme'si* (istin-sahı: 999/1590-91; İÜ Ktp., TY, nr. 2374) ve Âşık b. Ali Nattaî'nin *Ravzatü's-şühedâ'sıyla* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3634) Anadolu Türkçesi'ne; Neşâtî'nin *Şühedâ'nâme'siyle* (Araslı, s. 264-265) Âzerî Türkçesi'ne; Askerî, Hûyî, Saykalî gibi sanatkarlar tarafından Orta Asya Türkçesi'ne (Özbekistan Sovyet Rusya Hanlar Akademisi Şark Kol Yazmaları, VII, 342-344) çevrilmiştir. Maktel türü içinde Fuzûlî'nin 954 (1547) yılından önce kaleme aldığı *Hadikatü's-suadâ'nın* müstesna bir yeri vardır (bk. HADİKATÜ'S-SUADÂ').

XVII. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında maktel sayısı oldukça azalır. Bununla birlikte Tanzimat'tan sonra olduğu gibi günümüzde de Şîî ve Sünnî yazarlar tarafından Kerbelâ Vak'ası ile ilgili eserlerin yazılmasına devam edilmektedir. Bunların önemli bir kısmında XIV. yüzyıldaki maktellerin temel özelliklerinin az veya çok korunduğu görülmektedir. Hasan İpçi'nin *Menâkıb-ı Âl-i Resûl* (İstanbul 1960), Âsım Köksal'ın *Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası* (Ankara 1979), Ziya Şakir'in, *Kerbelâ Vakası ve Kerbelâ'nın İntikamı* (İstanbul 1981) bunlar arasında sayılabilir.

Urdu edebiyatında genellikle Fars edebiyatını takip eden şairler Kerbelâ Vak'ası ile ilgili eserler de kaleme almışlardır. Maktel türü bilhassa Şîîler'in yaşadığı Leknev, Caunpûr gibi bölgelerde sevilmiş ve rağbet görmüştür. Urdu edebiyatının maktel konusunda en tanınmış şairleri XIX. yüzyılda yaşayan Mîr Bebr Ali Enîs, Selâmet Ali Debîr ve Mîr Muzaffer Hüseyin Zamîr'dir (ayrıca bk. HÜSEYİN [Literatür]).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tâvûs, *el-Melhûf'alâ katlâ't-tufûf* (nşr. Fâris Tibrîziyân), [baskı yeri yok] 1414 (Dârü'l-üve); Fuzûlî, *Hadikatü's-süedâ* (haz. Şeyma Güngör), Ankara 1987, s. LX-LXXI; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 211-235; Özbekistan Sovyet Rusya Hanlar Akademisi Şark Kol Yazmaları, Taşkent 1954, VII, 342-344; Browne, *LHP*, I-IV, tür.yer.; Hamit Araslı, *Büyük Azerbaycan Şairi*

Fuzulî, Bakû 1958, s. 264-265; Sezgin, *GAS*, I, 297, 307, 308-309; Ursula Sezgin, *Abû Mihnaf*, Leiden 1971, s. 42, 43, 46, 52, 61, 85, 107, 116-123, 133; Münzevî, *Fihrist*, VI, 4414, 4419, 4432-4433, 4473-4476; Mustafa Asım Köksal, *İslâm Tarihi: Hazreti Hüseyin ve Kerbelâ Fâciası*, Ankara 1984, tür.yer.; Nürca Öznel Güder, *Kastamonulu Şâzi, Maktel-i Hüseyin* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Halil Toker, *Hindistan'da Farsça ve Urduca Şiir ve İl. Bahâdır Şâh Devri Şâirleri* (doktora tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 106-107; Metin And, *Ritüelden Drama, Kerbelâ-Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul 2002, s. 35, 224-226; I. Mélikoff, "Le drame de Kerbelâ dans la littérature épique turque", *REI*, XXXIV (1966), s. 133-148; Bedri Noyan, "Bektaşî ve Alevîlerde Muharrem Âyini ve Mâtem Erkânı", *HK*, sy. 1 (1984), s. 81-101; S. Günther, "Maqâtil Literature in Medieval Ates", *JAL*, XXV (1994), s. 205-206; Ahmed Ateş, "Hüseyin", *İA*, V/1, s. 639-640; Abdülkadir Karahan, "Maktel", *ML*, VIII, 278.

ŞEYMA GÜNGÖR

MAKTÛ

(المقطوع)

Tâbiin ve tebeu't-tâbiinin söz ve fiilleri anlamında hadis terimi.

Sözlükte "kesmek" anlamındaki *kat'* kökünden ism-i mef'ûl olan *maktû'* "kesilmiş, kesik" demektir. Terim olarak "tâbiin yahut tebeu't-tâbiinden birinin söz veya fiili ya da isnadı onlara kadar varmakla birlikte daha ileri gidemeyen hadis" mânâsında kullanılmaktadır. Böylece sahâbeden sonra gelen neslin söz ve fiillerinin de bir hadis çeşidi olarak kabul edildiği görülmektedir. II. (VIII.) yüzyıldan itibaren İslâm âlimleri ve özellikle muhaddisler İsl. Peygamber'in, "Ümmetimin en hayırlı nesli benim zamanımda yaşayanlardır, sonra onları takip edenler, daha sonra da bunların peşinden gelenlerdir" (Buhârî, "Fezâ'ilü aşhâbi'n-nebî", I; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 214) meâlindeki hadisiyle övülen ilk üç nesli (sahâbe, tâbiin ve tebeu't-tâbiin) diğer nesillerden farklı saymışlardır. Şahıslarını Resûl-i Ekrem'in faziletli kabul ettiği bu insanların sözlerini ve davranışlarını sıradan insanların söz ve davranışlarından ayrı olarak ele alıp özel bir değerlendirmeye tâbi tutmuşlardır. Ancak bu âlimlerin bütün tâbiin ve tebeu't-tâbiin nesillerinin değil ilmi hüviyetleri, ahlâkî üstünlükleri ve olgun kişilikleriyle kendilerini kabul ettiren, yaşadıkları dönemde sorumluluklar üstlenen, söz ve davranışları ile İslâm'ı temsil eden seçkin şahsiyetlerin söz, fetva ve hareketlerini ele alıp bir hadis çeşidi olarak görmüşlerdir. Genelde muhaddisle-

rin kanaati böyle olmakla birlikte Bedredin ez-Zerkeşî maktûun bir hadis çeşidi olarak kabul edilmesini doğru bulmamaktadır. Bazı kaynaklarda ise onun bu görüşünün aksine tâbiin ve tebeu't-tâbiinden sonra gelenlerin sözlerine de maktû denileceği ileri sürülmektedir (İbn Hacer el-Askalânî, s. 112).

Maktû terimini ilk defa, hadis terimlerinin henüz yerleşmediği II. (VIII.) yüzyılda İmam Şâfiî "isnadı muttasıl olmayan münkati" hadis" anlamında kullanmıştır. Daha sonra Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Taberânî ve Dârekutnî gibi III (IX) ve IV. (X.) yüzyılların bazı muhaddisleri bu konuda onu takip etmişlerdir. Aynı kökten türeyen bu iki terimin zaman zaman karıştırıldığı ve birbirinin yerine geçtiği olmuştur. Zeynüddin el-İrâkî'nin belirttiğine göre hadis hâfızı Ebû Bekir el-Berdî tâbiinin sözleri için münkati' terimini kullanmış, ancak hadis usulü âlimleri bunu yanlış sayarak kendisini eleştirmişlerdir. Bilindiği kadarıyla maktûu "tâbiinin sözü" mânâsında ilk kullanan âlim Hatîb el-Bağdâdî'dir. *el-Câmî' li-ahlâkî'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'* adlı eserinde bazı tâbiilerin sözlerini naklettikten sonra, "Bu maktû hadislerdendir" diyerek maktûun terim anlamına işaret etmiş ve maktû hadisleri "isnadı tâbiinde kalan rivayetler" diye tarif etmiş, İbnü's-Salâh da bu tarifi benimsemiştir ('*Ulûmü'l-hadis*, s. 47). Maktû terimi senedin değil metnin sıfatı olduğu halde birçok hadis usulü kitabında buna dikkat edilmemiş, İbn Hacer el-Askalânî gibi bazı usul yazarları, "Maktû metinle, münkati' senedle ilgili bir konudur" diyerek bu iki terim arasındaki farkı göstermişlerdir (*Nüzhetü'n-naẓar*, s. 112).

İslâmî eserlerin pek çoğunda maktû hadise rastlamak mümkünse de bunlar özellikle Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannef'i*, İbn Ebû Şeybe'nin *el-Muşannef'i*, Tahâvî'nin *Şerhu Me'âni'l-âşâr'ı*, İbn Ebû Hâtim'in *Tefsîr'i* ve İbn Cerîr et-Taberî'nin *Câmî'u'l-beyân'ı* gibi rivayete dayanan hadis ve tefsir kaynaklarında bulunmamaktadır. Bu terimi kullanmakla birlikte *Kütüb-i Sitte* musannifleri de kitaplarında maktû rivayetlere çokça yer vermişlerdir. "Eser" diye de anılan maktû hadis kavli ve fiili olmak üzere ikiye ayrılır. Muhammed b. Sîrîn'in, "Bu hadis ilmi dindir, şu halde dininizi kimden aldığınıza dikkat edin" sözüyle (Müslim, "Muḥaddime", 5) Hasan-ı Basrî'nin, "Selâm vermek sünnet, almak ise farzdır" sözü (Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 358)